

Brněnský filosofický seminář v letech 1921–1945

Zákonem ze dne 28. ledna 1919 o zřízení druhé české univerzity vznikla „československá státní Masarykova univerzita v Brně o čtyřech fakultách: lékařské, právnické, přírodovědecké a filosofické“. Podle 2. paragrafu tohoto zákona měla být výuka zahájena na lékařské a právnické fakultě ve šk. r. 1920/1921, na dalších fakultách ve šk. r. 1921/1922. K tomu bylo třeba postarat se o umístění a vybavení fakult¹ a vytvoření jejich učitelských sborů. K naplnění druhého úkolu byly ustaveny šestičlenné návrhové komise, a to ze tří profesorů „příslušné sesterské fakulty v Praze“ a tři „vědeckých pracovníků moravských“. V komisi pro Filosofickou fakultu (dále FF) byl z pražské FF i František Krejčí, který také na místo ředitele brněnského filosofického semináře navrhl svého někdejšího žáka, gymnaziálního profesora a (od r. 1911) soukromého docenta estetiky UK Otakara Zicha.

Filosofický seminář byl na brněnské FF hned od počátku, spolu se semináři pro filologii klasickou, slovanskou, germánskou a anglickou a seminářem historickým. Měl, jak praví dobový dokument,

¹ „Rovněž filosofická fakulta hledala jen obtížně prostory vhodné k zahájení výuky. Jednání o ně skončila přidělením novorenesanční budovy na rohu dnešních ulic Gorkého a Arna Nováka, postavené v r. 1872 pro městský chlapecký sirotčinec. Po odstěhování jeho chovanců se však musela fakulta podělit o uvolněnou budovu s ředitelstvím státních drah (...). I když získala v r. 1924 další výukové prostory v novostavbě rektorátní budovy na dnešní Grohově 7, s nedostatkem prostor zápasila i nadále. (...) Fakulta si v meziválečném období přece jen polepšila, a to o místnosti, které se uvolnily v r. 1932 v budově na Grohově ulici přestěhováním ústředních univerzitních úřadů do novostavby Právnické fakulty na Veveří ulici.“ (J. Pulec, J. Kalendovská: „Putování Masarykovy univerzity“, *Universitas* 1999, č. 3, s. 39–40.) Filosofický seminář dostal místnosti v přízemí budovy na Gorkého (tehdy Falkensteinerově), kde se nachází dodnes.

vychovávat posluchače zapisující filosofii a zároveň zajišťovat výklady z filosofie pro ostatní studenty (i z některých dalších fakult). Přednášky začaly v zimním běhu šk. r. 1921/1922.

Otakar Zich (1879–1934) byl po nástupu v Brně jmenován profesorem filosofie, ale jeho hlavním zájmem zůstala estetika a teorie umění. V souladu s tím vypisoval i své brněnské přednášky: Úvod do psychologie, Dějiny psychologie, Psychologii smyslů, Poetiku a Estetiku výtvarného umění. (Pozornost k psychologii odpovídala jeho psychologizujícímu přístupu k estetice a teorii umění, i dobovému zdůrazňování významu psychologie pro řešení všech filosofických témat.) K trvalému pobytu v Brně se však Zich nedal zlákat: uvítal, když mu v r. 1924 pražská FF nabídla místo řádného profesora estetiky.²

Od počátku se na přednáškách pro posluchače filosofie (a další studenty) se Zichem podílel **Arnošt Inocenc Bláha** (1878–1960), habilitovaný v r. 1917 na brněnském Českém učení technickém z „filosofie se zvláštním zřetelem k sociologii“.³

V r. 1922 Bláha prosadil zřízení sociologického semináře FF, jenž se za jeho vedení stal střediskem pozoruhodné sociologické práce (i když se sociologie ve 20. a 30. letech jako samostatný studijní obor nezapisovala). V r. 1930 tu — za redakce I. A. Bláhy, E. Chalupného a J. L. Fischera — začala vycházet *Sociologická*

²Z pozdějších učitelů FF MU psal o Zichovi zejména Oleg Sus, který v kandidátské dizertaci *Příspěvky ke genesi teorie významu v české strukturalistické estetice* (1960) navázal na analýzy Mirko Nováka v jeho knize *Česká estetika od Palackého po dobu současnou* (1941). Srov. O. Sus: *Geneze sémantiky hudby a básnictví v moderní české estetice. Dvě studie o Zichovi*, Brno 1992.

³V letech 1918–1919 Bláha učil — jako Zich — v Praze na gymnáziu v Křemencové. V r. 1921 byl v Brně jmenován mimořádným a v r. 1925 řádným profesorem sociologie. — O Bláhově životě a díle píše Jiří Sedlák v monografii *Arnošt Inocenc Bláha*, Brno 1998. Od r. 1997 vycházejí v *Universitas*, revui brněnské univerzity, vybrané pasáže z Bláhovy Rodinné kroniky.

revue, náš první sociologický časopis. K výuce filosofie Bláha přispíval i kurzem o filosofii mravnosti (lišil ji od etiky jako sociologické disciplíny). Od r. 1923 se na přednáškách ze sociologie podílel rovněž **Emanuel Chalupný** (1879–1958), když se u Bláhy habilitoval ze sociologie.⁴

Otakar Zich předpokládal, že vedení semináře po něm převzme **Josef Tvrdý** (1877–1942), o němž soudil, že bude jmenován profesorem. Tvrdý — rodák z Jičína — po studiích na UK učil na gymnáziu ve Vyškově (1901–1914) a po válce na II. státním gymnáziu v Brně. V r. 1922 se v Brně u Zicha habilitoval a jako soukromý docent tu začal přednášet. Návrhy na jeho profesorské řízení (1924, 1926) však u učitelského sboru FF neprošly.⁵

Jako profesor Tvrdý na brněnské FF působil až od r. 1938, když sem byla přenesena jeho profesura, kterou získal v r. 1927 na Komenského univerzitě v Bratislavě. Nicméně i v Brně se někteří absolventi oboru filosofie považovali především za jeho žáky (např. Blahoslav Zbořil, autor knihy *Problém hodnot. Poznání, hodnocení a tvoření norem*, 1947, prvního českého pokusu o ucelený výklad axiologie).

Po Zichovi se ředitelem semináře stal **Mihajlo Rostohar** (1879–1966), rodák ze Slovinska. Po studiích ve Vídni absolvoval pobyty na univerzitách v Mnichově, Halle, Lipsku a Berlíně; zkušenosti s experimentální psychologií získával i u A. Meinonga ve Štýrském Hradci. Poté se na UK připravoval na docenturu, které

⁴Mimofádným profesorem sociologie MÚ byl Chalupný jmenován v r. 1936, nadále tu však působil jako externista (do Brna dojížděl z Tábora, kde bydlel a měl advokátní praxi). Srov. Helena Pavlincová: Chalupný a Brno, in *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor*, ed. Josef Zumr, Praha 1999.

⁵Některým členům sboru nevyhovovalo Tvrděho filosofické zaměření a snad i jeho „masarykovství“. Z literatury o J. Tvrděm: *Česká mysl 1937* (číslo věnované J. T.), Stanislav Brosz: *Svetový a životný názor Josefa Tvrděho* (Bratislava 1937), Jiří Gabriel: *Filosofie Josefa Tvrděho* (Brno 1982), Vladimír Bakoš: *Filozofické myslenie na Slovensku v medzivojnovom období 1918–1938* (Bratislava 1988).

dosáhl v r. 1911 na základě spisu *Theorie hypotetického soudu*. Návrh na Rostoharovu brněnskou profesuru filosofie podal Zich už v r. 1921, odkazuje nejen na jeho habilitační spis, ale i na „práce vyšlé z jeho psychologické laboratoře“.⁶

Také v Brně se však Rostohar zaměřoval na psychologii, a proto když byl v r. 1926 na FF zřízen psychologický ústav, stal se jeho ředitelem a svou další činnost spojoval především s ním.

Na znovu opuštěnou stoličku filosofie byl v r. 1927 povolán **Vladimír Hoppe** (1882–1931), od r. 1922 soukromý docent UK. Po absolvování filosofie na UK si Hoppe (rodák z Brna) rozšiřoval vzdělání pobytem na univerzitě v Berlíně a studiem v několika zahraničních knihovnách (v Paříži se osobně seznámil s Bergsonem, který právě vydal svůj *Vývoj tvořivý*). Patřil ke skupině kolem *Ruchu filosofického*, která na začátku 20. let vyhlásila „boj proti nadvládě pozitivismu v české filosofii“. Jako stoupenec „transcendentálního idealismu“ dostal v Brně přednost před Josefem Tvrđým, který se snažil pěstovat „vědeckou filosofii“.

⁶V r. 1911 Rostohar v rámci Fyziologického ústavu Františka Mareše (na Lékařské fakultě) založil u nás první laboratoř experimentální psychologie. U Krejčího s tímto plánem neuspěl mj. i proto, že se netajil s tím, že jeho koncepci psychofyzického paralelismu považuje za hypotézu přírodovědně orientované psychologie a jeho pojetí počítka jako psychologického elementu za „klasický příklad statické atomizující české psychologie“. O. Zich předpokládal, že jako pedagog se Rostohar v Brně bude věnovat především logice a dějinám filosofie. Profesorem systematické filosofie byl Rostohar jmenován v r. 1924 a v r. 1931 se stal prvním profesorem psychologie na brněnské FF. V r. 1935 začal ústav vydávat revui *Psychologie*. Rostohar působil na FF (s přerušením válečných let) do r. 1948. Po svém emeritování zastával v Brně ještě funkci rektora nově zřízené Vysoké školy sociální (zrušené v r. 1951). V l. 1950–1956 vybudoval psychologický ústav na univerzitě v Ljubljani. Z literatury: Vilém Chmelař: Rostoharovo psychologické dílo, *Psychologie* 1949, Josef Švancara: M. Rostohar jako badatel a učitel, in *K šedesátému výročí časopisu Psychologie* (Brno 1969), *Življenje in delo Mihajla Rostoharja* (Ljubljana 1996).

V r. 1927 začal brněnským studentům filosofie přednášet „čerstvý“ docent **Josef Ludvík Fischer** (1894–1973), do jmenování mimořádným profesorem v r. 1935 zaměstnanec brněnské Státní vědecké knihovny. Fischer se habilitoval u Bláhy ze sociologie, ale brzy si svá venia docendi rozšířil o dějiny filosofie. U Fischera však nešlo o zájmový přechod od sociologie k filosofii, spíše o jejich propojení. Zájem o sociologii souvisel u něho se „smyslem pro sociální reorganizaci společnosti“. Na konci 20. let dospěl k přesvědčení, že k překonání „zoufalého chaosu“ v lidské společnosti je třeba i kvalitativně nového filosofického výkladu skutečnosti, všech jejích vrstev.

Spolu s Josefem Tvrdým přešel z Bratislavy do Brna také **Mírko Novák** (1901–1980). V Bratislavě (kde působil od r. 1932) získal docenturu z estetiky, v Brně na něho však zbylo jen místo asistenta (stal se tak prvním asistentem filosofického semináře). Novák měl v té době už řadu knižních publikací (např. *Vznik tvůrčí osobnosti Beethovenovy*, *Le Corbusierova prostorová estetika*, *Kantův kriticismus a problém hodnot*, v r. 1941 k nim přibyla *Česká estetika od Palackého po dobu současnou*), a proto nic nebránilo, aby hned po válce došlo — na návrh J. L. Fischera — k jeho profesorskému řízení (mimořádným profesorem byl jmenován v r. 1946).

*

Josef Tvrdý, Vladimír Hoppe a J. L. Fischer byli významnými představiteli meziválečné české filosofie.⁷ Shodovali se nejen chápáním filosofie jako svébytného kulturního jevu, který

⁷Mírko Nováka tu přenechávám období poválečnému, estetika a uměnovědce Otakara Zicha Praze, I. A. Bláhu a E. Chalupného sociologům a Mihajlo Rostohara psychologům. — Brněnští posluchači filosofie mohli ve 20. a 30. letech na FF navštěvovat i filosoficky relevantní přednášky dalších učitelů FF, především klasických filologů Františka Novotného (překladaatele Platona a autora monografie o Platonovi) a Karla Svobody (později překladaatele Zlomků předsokratovských filosofů). Pouze epizodickou povahu tu

může významně ovlivňovat život jednotlivců i společnosti, ale i kritickým vztahem k „dogmatickému pozitivismu“, s jeho odmítáním metafyziky a nazíravým přístupem ke skutečnosti. (J. L. Fischer se na počátku své filosofické dráhy na jistý čas přiklonil k pragmatismu právě jako k „filosofii činného života“.)

Josef Tvrďý filosofii bez metafyziky pokládal (podobně jako T. G. Masaryk) za pouhou „vědoševcovinu“, avšak za Krejčího pozitivismus chtěl jít, aniž by přitom opustil půdu „vědecké filosofie“. V jeho písemné pozůstalosti je vedle nedokončené práce o humanitě i úvodní pasáž pojednání o „racionální indukci“, jako cestě k metafyzice vědecké filosofie. (Noetickou problematikou se zabýval už ve spisech *Problém skutečnosti u Davida Huma*, 1925, *Teorie pravdy*, 1929, *Logika*, 1937.) Své odmítnutí pozitivistického „nepoznatelného transcendentna“ spojil v *Nové filosofii* (1932) s příklonem k strukturalistické teorii emergentního vývoje a se svým ontologickým „monopluralismem“. Pro posluchače Tvrďý napsal vedle zmíněné *Logiky* i *Úvod do filosofie* (21947) a *Průvodce dějinami evropské filosofie* (21947).

Vladimír Hoppe chtěl, aby filosofie pronikala do absolutna a tak poznávala, co je vskutku hodnotné, jaký je poslední smysl lidského bytí, jak usilovat o „duchovní obrození světa“. Jeho filosofie hledala své východisko v člověku: v tomto „centru vesmíru“ chtěla pomocí intuice a kontemplanace navazovat spojení s nadindividuální sférou, s „transcendentálním subjektem a transcendentálním objektem“, s nadprostorovým a nadčasovým světem duchovním, zahrnujícím v sobě „absolutní hodnoty dobra, pravdy a krásy“. Hoppe vyslovil nejednen zajímavý soud o pozitivismu a vědeckém poznání, avšak jeho vlastní pokus o duchovní filosofii skončil — jak to ukázal jeho brněnský žák a ctitel Robert Konečný v monografii

mělo působení ruského intuitivisty N. O. Losského (v letním semestru šk. r. 1937/1938 přednášel o ruské filosofii) a docenta UK Ferdinanda Pelikána (pověřeného v květnu 1939 přednášením za J. L. Fischera). — J. L. Fischer, spolu s I. A. Bláhou, Vladimírem Helfertem a Bohuslavem Horákem, patřil k prvním profesorům, kterým bylo na FF v r. 1939 zakázáno přednášet.

Vladimír Hoppe. *Příspěvek k historii a kritice iracionalismu* (Brno 1968) — v rezignovaném spolehnutí se na náboženskou víru. Spolu s etickými apely na člověka a lidstvo si Hoppeho knihy (např. *Základy duchovní filosofie*, 1921, *Přirozené a duchovní základy světa a života*, 1925, *Úvod do intuitivní a kontemplativní filosofie*, 1928) dodnes zasluhují pozornost pro svůj historickofilosofický zřetel.

Také J. L. Fischer si kladl odvážné a dalekosáhlé filosofické cíle. Šlo mu především o analýzu „krize evropské kultury“ a nalezení východiska z tohoto stavu — o vlastní systém „skladebné“ (strukturalistické) filosofie. Prvním vykročením k němu byla jeho habilitační přednáška *Budoucnost evropské kultury* (tiskem 1929), uvádějící jeho spisy *Základy poznání. Soustava skladebné filosofie na podkladě zkušenosti I* (1931), *Zrcadlo doby. Abeceda skoro filosofická* (1932) a *Krise demokracie I–II* (1933). Snaha o vlastní filosofický systém (na *Základy poznání* měly navázat svazky věnované ontologii a axiologii) se však v 30. letech u Fischera střetávala s pocitem, že se musí vyslovovat i k nejaktuálnějším otázkám společenským a politickým: tu má počátek nejen jeho „úvod do současného politického stavu“, kniha *Třetí říše* (1932), ale i dlouhá řada časopiseckých příspěvků (např. v brněnském *Indexu*).⁸

„Uzavřením Masarykovy univerzity (po 17. listopadu 1939 – JG) ztratili její profesori možnost pedagogické a v mnohých případech i vědecké práce. Uzavřeny byly všechny ústavy a semináře Filosofické a Právnické fakulty a až na výjimky i fakulty Přírodovědecké a také některé ústavy Lékařské fakulty. (...) Na základě rozhodnutí okupačních orgánů z ledna 1940 neměli profesori, jejichž ústavy byly uzavřeny, přístup ani do zemské a univerzitní knihovny. Pracovněprávní poměr profesorů, jejichž pracoviště byla uzavřena, řešila protektorátní školská správa jejich přeložením na

⁸V druhé polovině 30. let Fischerovu práci na skladebné filosofii ztěžovalo fyzické i duševní vyčerpání po předchozím velkém vypětí sil. Dále hojně publikoval časopisecky, samostatně však vydal jen texty přednášek v *Jednotě filosofické: Věčný a časový úkol filosofie* (1935) a *Národní tradice a česká filosofie* (1939).

dovolenou s čekatelným a v některých případech i předčasným penzionováním.“ (J. Pulec, J. Kalendovská: Profesori Masarykovy univerzity v letech 1938–1948, *Universitas* 1999, č. 3, s. 32–33.) Také Josef Tvrdý byl nejdříve dán na dovolenou s čekatelným a pak penzionován, avšak v prosinci 1941 byl zatčen gestapem a po věznění v Kounicových kolejích (které byly změněny v nacistický žalář) poslán do koncentračního tábora v Mauthausen, kde 13. března 1942 zemřel. J. L. Fischer se před nacisty zachránil ilegálním pobytem v Holandsku, odkud se do Brna a na Masarykovu univerzitu vrátil v červnu 1945.

*

Posluchači, kteří na brněnské Filosofické fakultě ve 20. a 30. letech zapisovali filosofii, se ve filosofickém semináři setkávali s pedagogicky i odborně výraznými osobnostmi, jimž filosofie nebyla jen zaměstnáním — zdrojem obživy, ale i životním posláním.⁹

Jiří Gabriel

The Philosophical Seminar at the Faculty of Arts in Masaryk University (1921–1945)

Until 1921 the philosophy as a branch of study had been enrolled only at Charles University. The opening of Masaryk University in Brno in 1919 — with the Faculties of Medicine, Law, Natural Sciences, and Arts — have enabled to establish the philosophical seminar at the Faculty of Arts to secure the specialist study of philosophy and to organize lectures from philosophy for some other students of University, too. The article

⁹Na brněnské FF bylo v meziválečném období obhájeno přes šedesát „filosofických“ dizertací (s tématy z filosofie, sociologie a psychologie). — K nezapomenutelným postavám filosofického a sociologického semináře patřil rovněž jejich „zřízenec-podúředník“ Leopold Rusler (1879–1975). Tuto funkci, jež mu byla jako italskému legionáři nabídnuta, zastával až do r. 1959, kdy odešel do výslužby. Oba semináře mu vděčily i za záchranu svých knihoven v r. 1939. (Knihovna filosofického semináře v r. 1939 měla 4046 svazků.)

reminds above all the personalities, which had alternated at the position of the Director of Philosophical Seminar in the years 1921–1939: the professors Otakar Zich (1921–1924), Mihajlo Rostohar (1924–1927), Vladimír Hoppe (1927–1931), and J. L. (1931–1939), or they took part at the teaching process of philosophy: Prof. I. A. Bláha (the Director of the Sociological Seminar) and Doc. Josef Tvrđý (since 1927 professor of Philosophy at Komenský University in Bratislava), it also concerns the period after the forcible closing of the Czech schools of higher education.

Seminar für Philosophie auf der Philosophischen Fakultät der Masaryk-Universität in Brünn zwischen 1921–1945

Bis 1921 konnte man sich in den tschechischen Ländern zum Studium der Philosophie nur auf der Karlsuniversität in Prag einschreiben. Die Gründung der Masaryk-Universität in Brünn (mit der medizinischen, iuristischen, naturwissenschaftlichen und philosophischen Fakultät) ermöglichte das Seminar für Philosophie auf der Philosophischen Fakultät zu eröffnen, das das philosophische Fachstudium garantieren und die philosophischen Vorlesungen auch für andere Studenten der Fakultät organisieren sollte. Vorgelegter Aufsatz ruft besonders die Persönlichkeiten in Erinnerung, die in den Jahren 1921–1939 als Leiter dieses Seminars wirkten: Prof. Otakar Zich (1921–1924), Prof. Mihajlo Rostohar (1924–1927), Prof. Vladimír Hoppe (1927–1931) und Prof. J. L. Fischer (1931–1939). Weiter wird auf die erinnert, die sich auf den philosophischen Vorlesungen beteiligten: Prof. I. A. Bláha (Leiter des Seminars für Soziologie) und Doz. Josef Tvrđý (seit 1927 Philosophieprofessor auf der Komenský-Universität in Bratislava). Es wird kurz auch die Zeit nach der gewaltsamen Schließung der tschechischen Hochschulen (1939–1945) erwähnt.

Le séminaire de philosophie à la Faculté de Lettres de l'Université Masaryk entre 1921–1945

On ne pouvait étudier la philosophie dans les Pays tchèques avant 1921 qu'à l'Université Charles. L'ouverture de l'Université Masaryk à Brno en 1921 avec les Faculté de Médecine, de Droit, de Sciences et de Lettres a permis de créer le séminaire de philosophie à la Faculté de Lettres.

Le but de ce séminaire consistait de rendre possible l'étude de la philosophie en assurant les cours en philosophie pour les étudiants de philosophie en particulier et pour les étudiants de l'Université en général. L'Auteur rappelle dans son article les personnalités qui assumaient entre 1921–1939 la fonction de Directeur de ce séminaire — c'étaient les professeurs Otakar Zich (1921–1924), Mihajlo Rostohar (1924–1927), Vladimír Hoppe (1927–1931) et J. L. Fischer (1931–1939) — ou participaient à l'enseignement de philosophie, comme professeur I. V. Bláha (Directeur du séminaire de sociologie) et maître de conférences Josef Tvrđý (nommé professeur de philosophie en 1927 à l'Université Comenius de Bratislava), tout en rappelant brièvement la période de clôture des Universités et de Grandes Ecoles tchèques par les nazis (1939–1945).